

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330: 504

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПОМ'ЯКШЕННЯ ТА ВИХОДУ З ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

**І.А. Брижань, кандидат економічних наук.
Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка.**

© Брижань, І.А., 2014.

Стаття отримана редакцією 06.02.2014 р.

Вступ. У роботах багатьох учених, які досліджували економічний розвиток, піднімаються питання циклічності. Це пов'язане з тим, що процес розвитку має циклічний характер і супроводжується постійними кризами. Кризові явища 2008 – 2009 рр., коли в багатьох країнах відбулося значне скорочення валового внутрішнього продукту та реальної заробітної плати, поставили перед урядами низку важливих проблем. Одна з головних полягає в прогнозуванні й мінімізації дії механізмів економічного циклу. Важливим інструментом, що забезпечує досягнення поставлених цілей, є моніторинг фаз економічного розвитку. Але для цього необхідно розробити інструментарій, що дозволить прогнозувати фази економічного розвитку й обирати відповідні заходи впливу. Тому виявлення основних факторів появи кризи та формування системи управління економікою, що направлена на своєчасне попередження та згладжування циклічності розвитку, є особливо актуальними на сьогодні.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Інтенсифікація кризових явищ і виникнення закономірного дослідницько-практичного інтересу до можливостей прогнозування, запобігання й управління кризами зумовили виникнення ряду фундаментальних і прикладних робіт про природу циклічності. Стійкий науковий інтерес до явища економічних криз виник у XVIII ст., перш за все він пов'язаний з дослідженнями класичної школи політичної економії.

Проте, слід зазначити, що уявлення про природу і причини кризових явищ істотно трансформувалися з розвитком способів виробництва й ускладненням суспільно-економічних інститутів. Так, у колоніальний період (поч. XVIII ст. – перша пол. XIX ст.) переважали уявлення щодо екзогенної заданості та відсутності циклічності криз в економіці [1, с. 23]. Згідно із «законом ринків» Ж.Б. Сея в умовах вільної конкуренції відсутні передумови для розвитку криз. Тому їх виникнення вважалося випадковим, швидко перехідним та зумовленим екзогенним дестабілізуючим впливом – природними катаклізмами, військовими діями, політичними рішеннями, демографічними зрушеннями й ін. Вплив таких криз (диспропорції попиту та пропозиції) усувається за допомогою ринкового механізму саморегулювання і не вимагає спеціального державного втручання (цієї точ-

ки зору також дотримувалися С. де Сімонді, Р. Родбертус, К. Каутський) [1]. До середини 30-х рр. ХХ ст. у фокусі наукових досліджень перебували «великі торгові лиха», «торгові труднощі», «завмирання торгівлі», «сумне зубожіння торгівлі та кредиту» [2, с. 124], тобто переважно «торговельні кризи» [1, 2]. Проте зі зміною господарських укладів через зростання ролі матеріального виробництва і збільшення протиріч між приватним капіталом та найманою працею випадки економічних потрясінь (зниження ділової активності, зростання безробіття) в індустріально розвинених країнах 30-х р. ХІХ ст. почастишали. При цьому систематичне виникнення і поглиблення дисбалансу між попитом і пропозицією не знаходило пояснення з точки зору рівноважної методології неокласичних концепцій. Необхідність емпіричного підтвердження адекватності базових економічних законів зумовила популярність використання математичних та статистичних методів формалізації кількісних і якісних взаємозв'язків попиту й пропозиції. Це стало відправною точкою до формулювання концепцій ендогенної та циклічної природи виникнення криз як форми відхилення економічної системи від рівноважного стану.

Перехід до концепції циклічності економічної кон'юнктури здійснений у другому томі «Капіталу» К. Марксом, який уперше науково обґрунтував принцип розгляду кризи як відхилення від ринкової рівноваги та схарактеризував чотири класичні фази економічного циклу, виділивши як матеріальну основу циклічності життєвий цикл активної частини основного капіталу [3]. Подальшому розвитку теорії економічних циклів присвячені дослідження К. Жюгляра (1819-1905 рр., французька класична школа), Дж. Кітчина (1861 – 1932 рр., британська статистика), М.І. Туган-Барановського (1865 – 1919 рр., ліберально-реформістський напрям марксизму в Росії), У. Мітчелла (1874 – 1948 рр., інституціональна економічна теорія), Й. Шумпетера (1883 – 1950 рр., неокласична економічна теорія), Дж. М. Кейнса (1883 – 1946 рр., засновник кейнсіанського напрямку економічної теорії), Н.Д. Кондратьєва (1892 – 1938 рр., марксизм), Л.Е. фон Мізеса (1881 – 1973 рр.) і Ф.А. фон Хайєка (1899-1992 рр., неоавстрійська школа неолібералізму), В. Ойкена (1891-1950 рр., фрейбурзька школа неолібералізму).

Більшість сучасних економістів вивчають причини циклічності через аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на характер циклу, його тривалість, специфіку проявів окремих фаз. Окремо слід відзначити Л. Дедова, Ю. Ейсснер [4], у роботах яких досліджується структура господарства та пояснюється специфіка криз у країнах – колишніх республіках СРСР. Але не зважаючи на наявність значного теоретичного надбання, на сьогодні відсутній єдиний підхід до класифікації «криз», характеристики їх причин та визначення оптимальної моделі економічного розвитку, яка враховує циклічні особливості перебігу трансформаційних процесів і чинників державного регулювання. Тому **метою дослідження** є вивчення періодичних коливань соціально-економічного розвитку та їх залежності від основних чинників, особливо від інноваційної діяльності. У цій роботі запропоновано підходи, що дозволяють перевірити гіпотезу щодо динамічності економічної структури промисловості та можливості поживлення економіки країни шляхом інвестування в інновації.

Основний матеріал і результати. У контексті еволюційного підходу криза розглядається вченими як драйвер природного відбору економічних інститутів у конкурентному середовищі, що розчищає нішу для найбільш прогресивних і ефективних елементів системи. Діалектика економічної кризи визначається тим, що, будучи результатом глибокого розладу основних елементів системи, вона виступає як спосіб тимчасового вирішення протиріч «розриваючи існуючі зв'язки» та «створюючи нові зв'язки», тобто виявляє і розширює межі подальшого розвитку системи, створюючи імпульс, необхідний для її якісної модифікації та переходу на новий рівень [5, с. 132].

Оскільки явище «економічної кризи» широко відомо і неодноразово спостерігалось на практиці, доцільним є підготовка пакета запобіжних заходів щодо недопущення накопичення критичної маси протиріч у системі або пом'якшення наслідків їх прояву. Формування антикризової політики в умовах наростання кризових процесів лише підвищує ризики невизначеності, збільшує кількість управлінських помилок і провокує ланцюгову реакцію банкрутств і безробіття. Тому пріоритет надається стратегічному (на довгострокову перспективу) плануванню способів запобігання, пом'якшення та виходу з кризи порівняно з підходом «пожежної команди». Але для розроблення інструментів антикризового управління велике значення має визначення типу майбутньої кризи. На сьогоднішній день у сучасній науковій літературі [6, 7, 8] розроблено безліч різноманітних класифікацій та типологізацій криз в економіці. Зокрема, за сферою впливу кризи класифікують на загальноекономічні й галузеві, які у свою чергу поділяються на: фі-

нансову, грошово-кредитну, валютну, біржову, структурну та промислову кризи.

Фінансова криза [5, с. 138] передбачає накопичення критичної маси дисбалансів державної фінансової політики, що проявляється в постійному збільшенні бюджетних дефіцитів (перевищення витрат держави над доходами), неплатоспроможності держави за іноземними позиками. Так, під час світової економічної кризи 1929 – 1933 рр. припинилися платежі за зовнішніми позиками у Великобританії, Франції, Німеччині, Італії. У 1931 р. США на рік відклали погашення платежів за зовнішніми боргами.

Грошово-кредитна криза є наслідком неефективності й неузгодженості діяльності банківської системи. Супроводжується різким скороченням кредитування, масовим вилученням вкладів, банкрутством найменш фінансово забезпечених банків, зростанням переваг готівкових взаєморозрахунків серед фізичних та юридичних осіб, падінням курсів акцій і облігацій, а також норми банківського відсотка.

Причиною валютної кризи, яка виражається у знеціненні валюти деяких країн, виснаженні національних валютних резервів, нестійкості валютних курсів, є перевищення критичної межі рівня міжнародних резервів.

Біржова криза [5, с. 140] полягає в різкому зниженні курсів цінних паперів, значному скороченні їх емісій, глибоких спадах в активності фондової біржі. Причиною таких криз є надмірне розбухання фіктивного капіталу, сильне завищення реальної вартості цінних паперів.

Структурна криза являє собою сукупність галузевих криз [9], як правило, обумовлених порушенням оптимальних співвідношень між галузями виробництва, тобто надмірним розвитком одних галузей на шкоду іншим, погіршенням положення окремих видів виробництва. Наприклад, аграрна криза в умовах всесвітньої індустріалізації як різке погіршення умов збуту сільськогосподарської продукції (падіння цін і попиту).

Промислова криза являє собою стагнацію або скорочення обсягів промислового виробництва, пов'язане насамперед із втратою конкурентних переваг – падінням попиту на продукцію, збільшенням матеріальних виробничих і маркетингових витрат. Причинами розвитку промислової кризи є:

1) значний фізичний знос і моральне старіння основних виробничих фондів, що пов'язане із збільшенням:

- поточних витрат унаслідок збільшення витрат сировини і матеріалів, виходу побічних продуктів (відходів), необхідності ремонту та ліквідації наслідків аварій на виробництві;
- інвестиційних витрат із заміни обладнання (застарілого та/або того, що вийшло з ладу), перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу;

2) дефіцитність і, як наслідок, подорожчання ресурсів (паливно-енергетичних матеріалів);

3) падіння попиту на продукцію через погіршення її якісних характеристик порівняно із субститутами та аналогами конкурентів;

4) зниження довіри до торгової марки у споживачів і інвесторів (знецінення акцій, труднощі з отриманням кредитів та ін.).

Перелік найбільш характерних і поширених ознак переходу економічної кон'юнктури у фазу кризи, а також їх комбінацій згідно з існуючою типологізацією економічних криз наведено в таблиці 1.

Згідно з найбільш поширеними типовими ознаками кризових явищ у ринковій економіці виділяють два типи промислових криз – надвиробництва і недовиробництва (дефіциту). Криза недовироблення полягає в порушенні балансу попиту та пропозиції в бік перевищення платоспроможного попиту на товари над їх пропозицією. В умовах ринкової економіки криза цього типу зумовлена виникненням виключних (надзвичайних) обставин сформованих екзогенними неекономічними факторами – великомасштабними військовими діями або стихійними лихами. Ця криза більш типова для планової економіки, орієнтованої на посилення військово-технічної потужності з метою зміцнення і поширення своєї влади. Ця потреба задовольняється створенням новітніх видів озброєння й оснащення для армії та органів державної безпеки; розвитком важкої промисловості й техніки як бази військового потенціалу держави; створенням стратегічно важливої інфраструктури; будівництвом та укріпленням військових баз; забезпеченням непроникності кордонів; діяльністю машини пропаганди й апарату розвідки, шпигунської та підривної роботи за кордоном; фінансуванням компартій у капіталістичних країнах і просвітницьких режимів у країнах третього світу.

Таблиця 1. Ознаки економічних криз

Характерні ознаки (наслідки)	Типи криз					
	ЗЕ	П	Ф	ГК	В	Б
падіння платоспроможного попиту на споживчі товари	x	x		x	x	x
падіння норми прибутку	x	x		x	x	x
скорочення обсягів промисловості	x	x				
недовантаження виробничих потужностей	x	x				
скорочення реальної заробітної плати	x	x		x	x	
банкротство підприємств	x	x				x
скорочення кількості зайнятих і відповідно зростання безробіття	x	x				
підвищення цін на товари з низьким ступенем еластичності попиту	x	x		x	x	
падіння цін на товари з високим ступенем еластичності попиту	x	x		x	x	
подорожчання кредитних ресурсів	x		x	x		
скорочення обсягів кредитування	x		x	x		
зростання рівня інфляції	x		x	x	x	
відкладення платежів	x	x	x	x	x	x
скорочення депозитів і масове зняття коштів з банківських рахунків	x		x	x	x	
банкротство фінансово-кредитних установ	x		x	x		
падіння валютного курсу	x		x		x	x
різке зниження курсів цінних паперів	x		x			x
скорочення емісій цінних паперів	x		x			x
глибокі спади в діяльності фондової біржі	x		x			x
відтік капіталів із країни (скорочення внутрішніх інвестицій)	x		x			x
зростання дефіциту державного бюджету і зовнішнього боргу	x		x			

Примітка: ЗЕ – загальноекономічна; П – промислова; Ф – фінансова; ГК – грошово-кредитна; В – валютна; Б – біржова.

У цьому випадку криза недовиробництва породжена ендегенними факторами – тенденцією до стримування розвитку продуктивних сил, розвитком важкої (насамперед військової) промисловості за рахунок виробництва товарів народного споживання [10].

Криза надвиробництва (недоспоживання або надмірних заощаджень) виступає явищем протилежним кризі перевиробництва. Джерелом кризи надвиробництва Ж.Б. Сей, С. де Сімонді, П.Дж. Прудон вважали недоспоживання суспільством усього обсягу виробленої продукції, що пов'язано з відволіканням частини фінансових ресурсів зі сфери обігу. Недоспоживання робочих пов'язано з більш повільним зростанням доходів порівняно зі зростанням товарної маси, недоспоживання капіталістів викликано скороченням споживання заради накопичення капіталів. Така точка зору згодом отримала розвиток у роботах Дж.М. Кейнса, який обґрунтував залежність економічної кон'юнктури від величини ефективного попиту, і неокейнсіанської економічної школи [11]. Джерелом виникнення криз надвиробництва Дж.М. Кейнс вважав вичерпання ефективного (платоспроможного) споживчого попиту, що зумовлено схильністю населення до надмірного заощадження. На рисунку 2 зображено розроблену концептуальну модель залежності динаміки промислового розвитку від рівня платоспроможного попиту. Вихідними передумовами розгортання подій та базисом наведених залежностей є положення і гіпотези кейнсіанської економічної теорії:

- 1) основними компонентами сукупного попиту є – споживчий та інвестиційний попит;
- 2) головною детермінантою споживчого попиту є рівень доходів населення, який у свою чергу визначається попитом на працю;
- 3) з часом зростання обсягу сукупного попиту неминуче відстає від збільшення обсягу виробництва. Основна причина такого відставання пояснюється психологічним законом споживання, який встановлює взаємозв'язок між обсягом одержуваних доходів і їх частиною, що споживається. «Після досягнення доходом певного рівня темп зростання споживання починає все більше відставати від темпу зростання доходів. Усе більша частина доходів переводиться в заощадження».

Отже, часовий проміжок економічного тренда $T_{\text{БАЗОВЕ}}-T_1^{\text{ПР.БУМ}}$ (рис. 2), відповідає фазі економічного підйому й ілюструє процеси, що описуються Кейнсом і ведуть до кризи надвиробництва:

- суцільною жирною лінією позначено обсяг виробництва;
- тонкою пунктирною лінією – попит на працю і відповідно рівень доходів населення;
- тонкою суцільною лінією позначено фактичний рівень споживання – платоспроможний попит.

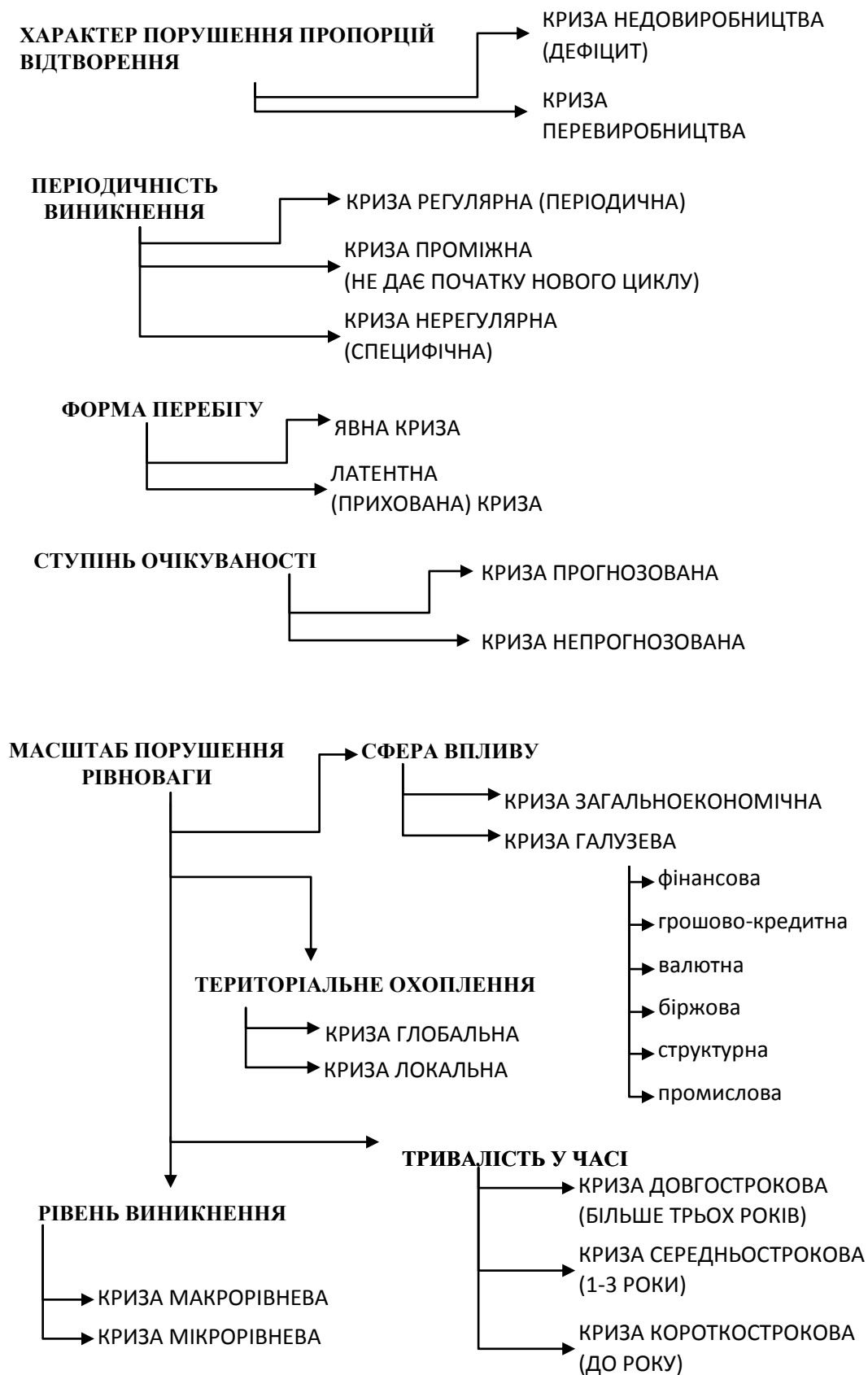

Рис. 1. Класифікація криз в економіці

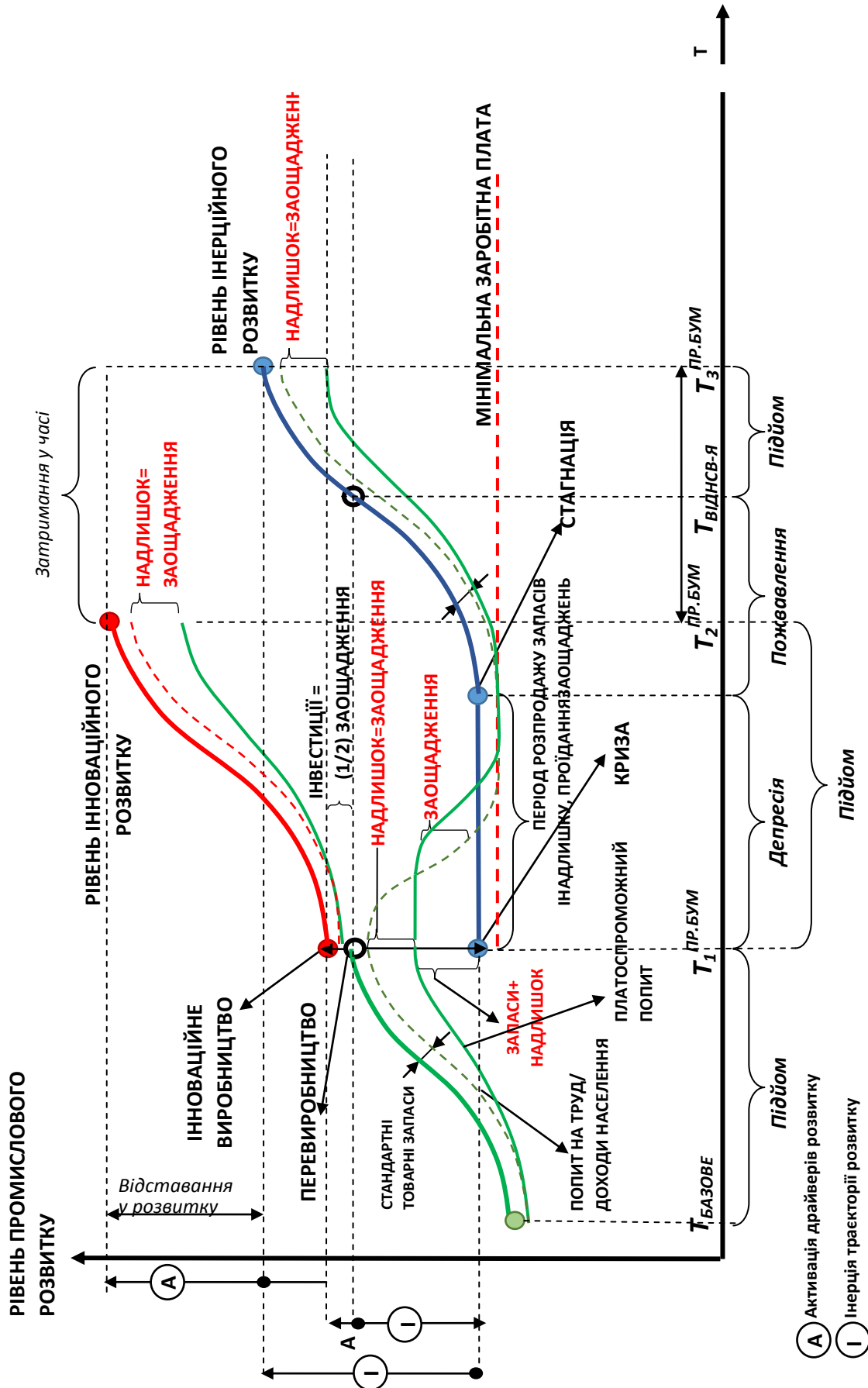

Рис. 2. Залежність динаміки промислового розвитку від рівня платоспроможного попиту

Відмінності між динамікою «обсягу виробництва» та «доходами населення» (попит на працю) обумовлені величиною стандартних товарних запасів. Розбіжності в кутах нахилу між динамікою «обсягу виробництва» і «платоспроможним попитом» обумовлені збільшенням схильності до заощадження. Тобто платоспроможний попит, по-перше, зростає повільніше, тому що споживачі свідомо утримуються від споживання всього обсягу свого доходу й заощаджують його частину залежно від своїх уподобань і еластичності попиту на товари. По-друге, платоспроможний попит стабілізується на певному рівні, в той час як обсяг виробництва продовжує зростати. Після досягнення деякої критичної маси ця різниця призводить до кризи виробництва. На рис. 2 цьому моменту відповідає точка $T_1^{ПР.БУМ}$. Вона є точкою біфуркації системи й залежно від обраної альтернативи траєкторія економічного розвитку, починаючи із цієї точки, може змінитися згідно інерційним та активним сценаріями.

Відповідно до першого – інерційного – сценарію, криза надвиробництва призведе до обвалу ринку до деякого рівня попередніх періодів, при якому розрив між попитом і пропозицією був мінімальним. При цьому різко скоротиться притік доходів споживачів у результаті логічного скорочення попиту на працю. Величина обсягу виробництва кризового періоду буде обумовлена рівнем мінімальної заробітної плати, що затверджена державним соціальним регулюванням, а тривалість періоду депресії – кількістю незатребуваних виробничих запасів, накопичених у попередній період, і заощаджень споживачів та інтенсивністю їх «проїдання».

Після шоків (кризових) процесів відновлення рівноваги попиту та пропозиції на ринку період стагнації трансформується у фазу «пожвавлення», яка в свою чергу зміниться (в силу різних причин) фазою економічного зростання (період часу $T_{\text{віднов-я}}$) і за описаною схемою психологічного закону споживання призведе до нового витка циклу – кризи супервиробництва в точці $T_3^{ПР.БУМ}$.

Відповідно до другого – активного – сценарію: зайві заощадження трансформуються в інвестиції в економіку, ініціюючи початок фази «економічного підйому». За Кейнсом, заощадження повинні приносити дохід, будучи передані на поворотній і платній основі функціонуючим підприємцям за допомогою різних фінансових інститутів (банків, холдингів, трастових компаній, інвестиційних фондів). При цьому, на відміну від споживчого ринку, обмеженого платоспроможністю попиту, інвестиційний попит є нескінченним. Звідси пріоритетним антикризовим завданням держави стає формування мережі фінансових інститутів, що користуються довірою суб'єктів заощадження, і контроль за їх діяльністю, включаючи державне страхування депозитів.

Активізація споживчого попиту, як підтверджено на практиці (наприклад, цикли Кондратьєва), найефективніше досягається появою на ринку інноваційної продукції, що належить до нових технологічних поколінь. Таким чином, для пожвавлення економічних процесів доцільне інвестування коштів в інновації (що докладно обґрунтовано в теорії циклів Шумпетера й ін.). У цілому, це створить можливість для формування рівності заощаджень та інвестувань у масштабі національної економіки та досягнення макроекономічної рівноваги на новому, більш високому якісному рівні і в більш стислий часовий період. Як видно з рис. 2. досягнення точки біфуркації $T_2^{ПР.БУМ}$ (розгортання кризи надвиробництва в рамках нового технологічного укладу) відбувається на більш високому рівні, ніж є точка $T_3^{ПР.БУМ}$. Тобто дотримання інерційного сценарію істотно гальмує економічний розвиток, розтягує фазу «кризи» в часі й у кінцевому підсумку дозволяє досягти гірших результатів.

Виходячи з наведеного вище, рекомендації Дж.М. Кейнса з державного регулювання циклів є основою сучасної грошово-кредитної та бюджетної політики багатьох країн світу:

- формування мережі фінансових інститутів, які користуються довірою суб'єктів заощадження і контролюють їх діяльність, у т.ч. шляхом державного страхування депозитів;
- створення стимулів (надання державних кредитів, субсидій, замовлень), що спонукають суб'єктів ринку до інвестування і впливають на їхні рішення щодо вибору пріоритетних напрямів вкладення коштів;
- регулювання ставки відсотка засобами грошово-кредитної політики та підтримка сприятливого інвестиційного клімату в національній економіці;
- прямі державні інвестиції для компенсування нестачі сукупного попиту;
- забезпечення вільного доступу до ресурсів і певного рівня ресурсозабезпечення, прийняття фіскальних і соціальних заходів, спрямованих на збільшення доходів бідних верств населення, запобігання падінню заробітної плати та підтримання стабільного рівня життя.

Висновки. Дослідження періодичних коливань соціально-економічного розвитку показало їх пряму залежність від багатьох чинників, особливо від інновацій, які формують передумови для виникнення економічних циклів. Розроблена концептуальна модель залежності динаміки промислового розвитку від рівня платоспроможного попиту відображає тенденції (або тренди) взаємообумовленої зміни обсягів виробництва і «сукупного попиту» (агрегований попит у масштабі народного господарства), а також їх вплив на зміну загальнонаціонального рівня економічного розвитку в довгостроковій перспективі в розрізі інерційного й активного (інноваційного) сценаріїв. Ця модель підтверджує правильність гіпотези щодо динамічності економічної структури промисловості та можливості поживлення економіки країни шляхом інвестування в інновації.

Аналіз кризових явищ у контексті еволюційного підходу дозволяє відзначити, що їх діалектика виступає як спосіб тимчасового вирішення протиріч, «розриваючи існуючі зв'язки» та «створюючи нові зв'язки», ініціює імпульс, необхідний для переходу на новий рівень. Для країн з ринковою економікою характерний циклічний розвиток, що супроводжується періодами економічної активності та спадом економічного зростання. Економічна політика держави не може усунути циклічні коливання в темпах економічного розвитку, тому що не можна одночасно збалансувати всі параметри суспільного виробництва. Проте одним з важливих завдань державного регулювання є максимальне зниження різких коливань темпів розвитку, тим самим переслідуються мета щодо скорочення чи запобігання значному падінню виробництва у фазі кризи. Проте в умовах значного антропогенного навантаження та низької ефективності природоохоронної політики на промислових підприємствах поглиблення кризових явищ призводить до суттєвого погіршення стану довкілля. Тому в подальших дослідженнях буде зроблено поглиблений аналіз впливу розвитку промисловості на стан навколишнього природного середовища України та виконано моделювання екологічно орієнтованого промислового розвитку із врахуванням розроблених теоретичних положень щодо циклічності економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Магдич, А.С. Эволюция взглядов на причины экономических циклов / А.С. Магдич // Академичний огляд. – 2010. – № 2 (33). – С. 22 – 36.
2. Хансен, Э. Экономические циклы и национальный доход / Э. Хансен. – М.: Директ-Медиа, 2007. – 644 с.
3. Kitchin, J. Cycles and Trends in Economic Factors / J. Kitchin // Review of Economic Statistics. – 1923. – Vol. V. – P.10-16.
4. Дедов, Л. специфике структурных циклов / Л. Дедов, Ю. Эйснер // Общество и экономика. – 2002. – № 10 – 11. – С.227 – 238.
5. Економічна енциклопедія: У 3 т. Т.2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
6. Шипович, Л.Ю. Классификация и причины возникновения финансово-экономических кризисов / Л.Ю. Шипович // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 31 (246). – Экономика. Вып. 33. – С. 21 – 26.
7. Дорогунцов, С. Трансформация структуры экономики: теория и практика / С. Дорогунцов, Е. Горская // Экономика Украины. – 1998. – № 1. – С. 4 – 11.
8. Столбов, М. Эволюция монетарных теорий деловых циклов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://library.mephi.ru/data/semi/2009/voprosy_ekonomiki/N7s119-131-09.pdf.
9. Темиргалиев, Р.И. Структурный кризис: новый подход к измерению [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://iee.org.ua/files/alushta/83-temirgalieva-strukt_krizis.pdf.
10. Восленский, М. Номенклатура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.e-reading-lib.com/chapter.php/91556/66/Voslenskii_-_Nomenklatura.html.
11. Кейнс, Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс // Антология экономической мысли. В 2 т. – М., 1992, Т. 2. – С. 137 – 432.

УДК 330: 504

Брижань Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів та банківської справи, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка. **Інноваційні аспекти пом'якшення та виходу з економічних криз.** Явище «економічної кризи» є широко відомим в економічній науці й неодноразово спостерігалось на практиці, тому доцільна підготовка пакета антикризових заходів, що дасть можливість знизити ризики невизначеності, кількість управлінських помилок і призупинити ланцюгову реакцію банкрутств і безробіття. Для розроблення інструментів антикризового управління велике значення має визначення типу майбутньої кризи. Розроблено класифікацію криз в економіці, від-

мінна особливість якої полягає в урахуванні характеру порушення пропорцій відтворення, періодичності виникнення, форми перебігу, ступеня очікуваності, багатоаспектності масштабів порушення рівноваги (сфера впливу, територіальне охоплення, рівень виникнення, тривалість у часі). Дослідження періодичних коливань соціально-економічного розвитку показало їх пряму залежність від інновацій, які формують передумови для виникнення економічних циклів. Розроблена концептуальна модель залежності динаміки промислового розвитку від рівня платоспроможного попиту відображає тренди взаємообумовленої зміни обсягів виробництва і «сукупного попиту», а також їх вплив на зміну загальнонаціонального рівня економічного розвитку в довгостроковій перспективі в розрізі інерційного і активного (інноваційного) сценаріїв.

Доведено, що активізація споживчого попиту найефективніше досягається появою на ринку інноваційної продукції, що належить до нових технологічних поколінь, тому для поживлення економічних процесів доцільне інвестування коштів в інновації.

Ключові слова: криза, промислова криза, криза недовиробництва, криза перевиробництва, антикризові інструменти.

УДК 330: 504

Брижань Ирина Анатолієвна, кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансов и банковского дела. Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка. **Иновационные аспекты смягчения и выхода из экономических кризисов.** Явление «экономического кризиса» является широко известным в экономической науке и неоднократно наблюдалось на практике, поэтому целесообразна подготовка пакета антикризисных мер, который позволит снизить риски неопределенности, количество управленческих ошибок и приостановит цепную реакцию банкротств и безработицы. Для разработки инструментов антикризисного управления большое значение имеет определение типа будущего кризиса. Разработана классификация кризисов в экономике, отличительная особенность которой состоит в учете характера нарушения пропорций воспроизводства, периодичности возникновения, формы течения, степени ожидаемости, многоаспектности масштабов нарушения равновесия (сфера влияния, территориальный охват, уровень возникновения, продолжительность во времени). Исследование периодических колебаний социально-экономического развития показало их прямую зависимость от инноваций, которые формируют предпосылки для возникновения экономических циклов. Разработанная концептуальная модель зависимости динамики промышленного развития от уровня платежеспособного спроса отражает тренды взаимообусловленного изменения объемов производства и «совокупного спроса», а также их влияние на изменение общенационального уровня экономического развития в долгосрочной перспективе в разрезе инерционного и активного (инновационного) сценариев. Доказано, что активизация потребительского спроса эффективно достигается появлением на рынке инновационной продукции, принадлежащей к новым технологическим поколениям. Поэтому для оживления экономических процессов целесообразно инвестирование средств в инновации.

Ключевые слова: кризис, промышленный кризис, кризис недопроизводства, кризис перепроизводства, антикризисные инструменты.

УДК 330: 504

Iryna A. Bryzhan', PhD, Associate Professor, postdoctoral student of the Finance and Banking Department. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Innovative aspects of mitigation and recovery from the economic crisis.** The phenomenon of "economic crisis" is widely known and has been observed in practice, so it is reasonable to prepare a set of anti-crisis measures that will enable to reduce the uncertainty risks, the number of managerial errors and suspend the chain reaction of bankruptcies and unemployment. For the development of crisis management tools it is necessary to identify the type of future crisis, so authors developed a classification of economy crises, taking into account the nature of the reproduction proportions violations, frequency of occurrence, flow pattern, the degree of expectedness, multidimensionality of the imbalance scale (sphere of influence, territorial coverage, frequency of occurrence, duration). The study of periodic fluctuations of socio-economic development showed their direct dependence on innovations that form the preconditions for the emergence of economic cycles. Authors developed a conceptual model for dependence of the industrial development dynamics on the level of efficient demand; this model reflects trends of interrelated changes in production volumes and the aggregate demand and their impact on changing the national level of economic development in two scenarios: inertial and active (innovation) ones. It is proved that the activation of consumer demand can be efficiently achieved by introducing innovative products into the market. Therefore, for economic recovery it is advisable to invest in innovation.

Keywords: crisis, industrial crisis, the crisis of underproduction, the crisis of overproduction, anti-crisis tools.